

**Національний університет «Одеська політехніка»
Інститут бізнесу, економіки та інформаційних технологій
Кафедра міжнародного менеджменту та інновацій**

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

**КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

м. Одеса, 2022р.

Виконавці:

Захарченко Віталій Іванович, доктор економічних наук, професор кафедри міжнародного менеджменту та інновацій Національного університету «Одеська політехніка»;

Результати: обґрунтовано розробку нової стратегії реалізації вектора модернізації регіональної економіки на базі транскордонної кластеризації для регіону Українського Причорномор'я.

Анотація. Зі зміною вектора економічної інтеграції європейських держав у зовнішній політиці України відбулися істотні зміни, які вимагають розробки економічної стратегії в регіональному аспекті. Як країна, що межує з ЄС, Україна має як перспективи, так і відповідальність за розвиток транскордонних відносин з метою виконання завдань, визначених Угодою про партнерство і співробітництво ЄС – Україна, що передбачає активізацію економічного зростання прикордонних регіонів. Світовий досвід розвинених країн свідчить як про ефективність, так і про неминучу закономірність виникнення транскордонних кластерних систем, які за умов глобалізації стають центрами інноваційного зростання, а значить зонами безпеки. Сьогодні гостро стоїть завдання розробки єдиних механізмів їх створення та розвитку. Тому для реалізації вектора модернізації регіональної економіки на базі транскордонної кластеризації необхідна розробка нової стратегії, що включає детальний механізм формування і державної підтримки кластерних об'єднань по обидва боки кордону відповідно до сучасних умов України.

1. Роль Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

Основним правовим актом для розвитку прикордонного співробітництва в Європі є Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними або властями (European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities), прийнята Радою Європи в Мадриді 21 травня 1980 р. (далі Мадридська конвенція) та її три протоколи. У цих документах в основному сформований понятійний апарат міжтериторіального, міжрегіонального та транскордонного співробітництва. Мадридська конвенція не тільки вказує на основні правила гри в реалізації транскордонного співробітництва, але й регламентує набір типових угод та інших документів, які підписуються територіальними органами влади прикордонних областей сусідніх держав або самими державами.

Транскордонне співробітництво – форма світогосподарчої інтеграції, що сприяє вільному переміщенню товарів, послуг, капіталу і людей. До найбільш поширених видів транскордонного співробітництва належать вільні економічні зони, євро регіони, комунікаційні коридори і прикордонне співробітництво. Особливого поширення ці форми набули в Європі. ЄС здійснив програму ІНТЕРРЕГ, мета якої полягала в нівелюванні відмінностей в економічному розвитку між прикордонними регіонами співдружності.

Рада Європи з прийняттям Мадридської конвенції поставила собі за мету сприяння, розвиток і просування транскордонного (мається на увазі прикордонного) співробітництва між територіальними общинами або властями в Європі і, таким чином, – сприяння соціально-економічному прогресу прикордонних регіонів. Конвенція прагне заповнити недоліки у правовому забезпеченні, пропонуючи форми прикордонного співробітництва, зокрема такі, що відповідають потребам територіальних общин.

Конвенція описує два основні інструменти, метою яких є сприяння продовження розвитку прикордонного співробітництва:

- міждержавні угоди між сусідніми країнами з прикордонного співробітництва;
- рамкові угоди, положення і контракти між місцевими або регіональними органами влади.

Досвід європейських країн показує, що Мадридська конвенція з двома додатковими протоколами ще не задовольняє всі потреби в єдиному правовому інструменті для прикордонного співробітництва в Європі. За останні роки в Європі було засновано багато євро регіонів і подібних структур прикордонного співробітництва, особливо в Центральній і Східній Європі. Це говорить про необхідність чіткої та ефективної правової бази для інституційного співробітництва між прикордонними територіями або органами влади. Юридичний статус таких структур сильно варіюється в різних державах, і немає чітких правил того, як їх існування і діяльність може бути визнана на європейському рівні. Тому в рамках Ради Європи протягом кількох років тривало обговорення щодо нової конвенції або нового протоколу.

Третій додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про прикордонне співробітництво між територіальними общинами або властями був сформований в Раді Європи Європейським комітетом

місцевої та регіональної демократії (European Committee for Local and Regional Democracy). Документ був відкритий для підпису сторонами 16. Листопада 2009 р. Сім країн – членів Ради Європи вже підписали Третій додатковий протокол на зустрічі міністрів в Утрехті 17 листопада 2009 р.

Протокол передбачає, що «територіальні общини або власті та інші органи можуть заснувати орган прикордонного співробітництва у формі «Групи єврорегіонального співробітництва (ГЕС)» на території країн – членів Ради Європи, учасників протоколу». Метою ГЕС є «просування, підтримка та розвиток транскордонного та міжтериторіального співробітництва між учасниками співробітництва на їх загальній території на благо населення і відповідно до правомочності, встановленої національним законом зацікавлених держав».

Ухвалення Європейської рамкової конвенції про прикордонне співробітництво між територіальними общинами або властями створило правову базу для реалізації механізму прикордонного співробітництва, активно використовується як в рамках ЄС для стирання кордонів між європейськими регіонами і вирішення проблем їх вирівнювання, так і за межами співтовариства в контексті реалізації стратегії розширення. Таким чином прикордонне співробітництво стає потужним фактором європейського інтеграційного процесу, сприяючи поглибленню інтеграції всередині спільнот і розвитку тісного співробітництва з одночасним вирішенням існуючих протиріч між прикордонними регіонами.

Прикордонні регіони в силу своїх економіко-географічних, соціально-економічних і структурних особливостей характеризуються подвійністю функцій. З одного боку, вони є своєрідним майданчиком, де безпосередньо відпрацьовуються інструменти та форми взаємодії національних і світових економік. З другого боку, стан і структура економіки прикордонних регіонів, в силу їх більшої схильності до впливу зовнішніх факторів і меншої інертності, виступають такими собі індикаторами ефективності використання інструментів державної регіональної політики.

Найважливішими правовими документами, регулюючими співробітництво в рамках єврорегіонів, є прийняті Радою Європи Мадридська конвенція про транскордонне співробітництво (1980 р.) і Європейська хартія про місцеве самоврядування (1985 р.), Декларація про регіоналізм в Європі (1996 р.).

Рада Європи – міжурядова організація, заснована у 1949 р. десятьма західноєвропейськими країнами. Серед основних цілей: захист і зміцнення прав людини і плюралістичної демократії; пошук розв'язання проблем національних меншин, ксенофобії, охорони навколишнього середовища та ін.; сприяння європейській культурній самобутності.

Єврорегіони відкривають прикордонним регіонам особливі можливості та нові перспективи для всебічного соціально-економіко-екологічного розвитку на основі максимально ефективного комплексного використання конкурентних переваг і покликані здійснювати прикордонне співробітництво на основі принципу субсидіарності. Субсидіарність – децентралізація власних повноважень, їх передача іншим органам на нижній рівень управління, які можуть їх реалізувати найбільш ефективно.

Для реалізації принципу субсидіарності за умов європейського законодавства правові акти повинні відповідати двом вимогам.

По-перше, для дій ЄС необхідна діюча підстава.

По-друге, їх масштаб повинен бути відповідним і пропорційним оптимальній потребі. Сьогодні, на наш погляд, виникла необхідність нового розуміння субсидіарності як фактору взаємоповаги та підтримки.

Її позитивні моменти: зміцнення автономії регіонів; поліпшення якості регіонального управління. Це означає не тільки грошові трансферти, але й зміцнення компетентності регіонів та їх інформаційну підтримку. Треба відзначити, що субсидіарність не слід розуміти тільки як проблему певного поділу повноважень. Цільова політика, подібна стандартам структурного фонду ЄС, може забезпечити кращу якість управління на всіх рівнях і збільшити його ефективність. Однак зростає і ймовірність виникнення конфлікту інтересів, коли з'являється необхідність розділяти об'єкти політики. Досвід створення єврорегіонів в західноєвропейських країнах свідчить про поетапність цього процесу і необхідність ретельного економіко-правового обґрунтування. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво виділяє дві категорії типових угод, статутів і контрактів з прикордонного співробітництва:

- типові міждержавні угоди про транскордонне співробітництво на місцевому і регіональному рівнях;
- рамкові угоди, контракти та статuti, які можуть забезпечити основу прикордонного співробітництва між територіальною владою і відповідними общинами. Як приклади типових міждержавних угод можна навести такі:

- про розвиток транскордонного співробітництва;
- про регіональні прикордонні консультації;
- про консультації місцевих органів влади;
- про транскордонне співробітництво між місцевими органами влади на контрактній основі;
- про створення органів транскордонного співробітництва місцевих органів влади;
- про міжрегіональне і/або міжмуніципальне співробітництво в економічній і соціальних сферах;
- про міжурядове співробітництво в області територіального планування;

- про створення та управління прикордонними парками;
- про створення та управління прикордонними сільськими парками;
- про транскордонне співробітництво в галузі підвищення кваліфікації, інформації, зайнятості та умов праці;
- про підтримку прикордонного або транснаціонального співробітництва в галузі шкільної освіти;
- про транскордонне або міжнародне співробітництво з використання земель прикордонних річок.

Рамкові угоди про транскордонне співробітництво можуть містити такі види спільної діяльності: поліпшення стану навколишнього середовища; співробітництво в галузі туризму та готельної справи; органічне землеробство; співробітництво в області територіального планування; прискорення розвитку економіки та вирівнювання життєвих стандартів; будівництва та розвиток інфраструктури відповідно до прикордонних потреб; співробітництво в аварійних ситуаціях; підтримання традиційних видів природокористування прикордоння; культурні зв'язки; співробітництво в гуманітарній та соціальній сферах.

Система міждержавних угод націлена насамперед на чітке закріплення змісту, форм і меж, які визначаються державами для діяльності територіальних органів влади. Укладання міждержавних угод між зацікавленими державами сприяє не тільки прикордонному співробітництву місцевих органів влади, але, безумовно, корисно в цілому для європейської інтеграції. При цьому система рамкових угод між місцевими органами влади відповідає типовим міждержавним угодам. Тому до кожного рамкового документа додається посилання міждержавну угоду. Це дає можливість інтегрувати угоди різних рівнів.

Останнім часом в Україні значно виріс інтерес до дослідження процесів управління соціально-економічним розвитком прикордонних регіонів і територій. Це пов'язано, перш за все, з євро інтеграційними прагненнями нашої країни, практичним результатом яких є участь України в євро регіонах і Угоді про асоціацію Україна – ЄС, а також постановкою на державному рівні питання про підвищення конкурентоспроможності української економіки на основі диференціації регіональної економічної політики. При цьому одним з найважливіших завдань є розробка науково-методологічних основ та інструментарію регіональної політики підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів і територій в контексті євроінтеграції України. У даний час дуже актуальною є розробка концепцій стратегічного розвитку прикордонних регіонів України на основі мережевих форм промислової інтеграції. Інтеграція міждержавна – військово-політичне, військово-економічне, економічне об'єднання держав.

Загальна оцінка прикордонного співробітництва між ЄС та Україною основними учасниками може бути охарактеризована як задовільна. Стримана оцінка може бути пояснені якоюсь двоїстістю підходу до результатів цього співробітництва. З одного боку, прикордонне співробітництво чітко декларується як пріоритет у співробітництві між двома сторонами і це добре відображено і різних політичних стратегіях. Значний прогрес був досягнутий особливо в реалізації програм прикордонного співробітництва. Але з другого боку, деякі з основних проблем, що ускладнюють розвиток прикордонного співробітництва багато років, залишилися невирішеними (наприклад, візовий режим, введений у червні 2017 р., слабка інфраструктура кордону, законодавчі недоліки тощо).

2. Транскордонний регіоналізм і транскордонний ринок

За умов глобалізації суспільства посилюється процес регіоналізації. Проявом цього процесу, внаслідок зниження бар'єрної та зростання контактної функції державних кордонів, стає не тільки посилення існуючої раніше транснаціональної регіоналізації, але і виникнення, і подальше посилення транскордонної регіоналізації. За сучасних умов економічний прогрес периферійних територій багато в чому залежить від економічної самоорганізації, від зусиль та ініціатив місцевої регіональної влади зі створення стійкого відтворювального контуру, який був би основою нового технологічного укладу, де головним активом будуть технологічні інновації та людські ресурси з необхідним рівнем кваліфікації. У результаті одночасного посилення процесів регіоналізації та глобалізації змінюється територіальна організація суспільства: інтенсифікується процес формування транснаціональних регіонів і все більш активно починають формуватися і розвиватися транскордонні регіони.

Саме внаслідок зниження бар'єрної функції державних кордонів за умов глобалізації відбувається посилення процесів транскордонної регіоналізації, яка поширюється на всі рівні мережевої взаємодії господарюючих суб'єктів в формі євро регіонів, транскордонних кластерів, вільних економічних зон. Транскордонний регіоналізм є просторово інтегрованою формою економічного співробітництва в рамках європейського простору, вирішення проблем європейської безпеки, які перетинають національні кордони і забезпечують потужний імпульс ефективних колективних дій. Європейський регіоналізм – політика західно-європейських держав, заснована на принципах «атлантичного» федералізму, що передбачає звільнення громадського суспільства з-під опіки держави. Сутність європейського регіоналізму полягає в поетапному переході від національних об'єднань до Європи регіонів. Розвиток транскордонного кооперації приводить до появи транскордонного ринку, який можна визначити як систему взаємодії суб'єктів міжнародних економічних відносин на регіональному рівні, в рамках якої відбуваються

економічні обміни і спільне використання матеріальних, фінансових і людських ресурсів в рамках єдиного транскордонного регіону. При цьому наявність кордону нівелюється побудовою транскордонних мережових структур організації економічного простору, потенціал яких набагато вищий в силу необхідності ефективного використання однорідних неофакторів виробництва: інтелектуального капіталу, інформації, інноваційних технологій.

Транскордонні мережові структури – це об'єднання бізнес-суб'єктів, що функціонують у межах чітко окреслених територіальних утворень (холдинги, кластери, партнерства). Їх можна розглядати як одну з різновидів великих мереж підприємницького типу. Вони являють собою мережу, що охоплює широкий спектр соціально-економічних аспектів. Будучи наслідком територіально-галузевого розподілу суспільного відтворення, такі гібридні форми вертикальної інтеграції реально втілюють ідеологію мережового підходу; вони об'єднують широке коло учасників, у т. ч. інститути підтримки, виробничі а комерційні структури, серед яких виробники, постачальники, а також вищі навчальні заклади та наукові організації. Мережові структури агрегують принципи як галузевого, так і регіонального (міжгалузевого) об'єднання учасників, заснованих на вертикальних взаєминах між різнорідними організаціями та на взаємодії інноваційних процесів зі швидкозмінним характером ринкових відносин.

У транскордонних регіонах економічний потенціал визначається мобілізаційним ресурсом всієї мережі та її впливом на глобальні обміни. Для них характерні гнучка спеціалізація, адаптивність до інновацій, що і визначає їх конкурентоспроможність.

Реалізація стратегії транскордонної кооперації за умов ефективних транскордонних ринків дозволяє знизити вплив факторів, що формують глобальну нестабільність і транснаціональні загрози. Глобалізація як об'єктивний процес розвивається у т. ч. і через регіональну інтеграцію. У зв'язку з цим виникає необхідність забезпечення безпеки не стільки національних економік, скільки регіональних союзів, що зазнають процес спільної адаптації. Аналіз структури міжнародних відносин свідчить, що в межах регіональних об'єднань держав формуються міжнародні регіональні інститути безпеки, матеріальну основу яких складає економічна підсистема.

Інтеграційна модель транскордонного регіоналізму активізує перспективи повномасштабного членства України в ЄС, що сьогодні розглядається як наша основна мета міжнародних відносин.

Транскордонний регіоналізм спрямований на так звану субсидіарну державу, в рамках якої сусідні народи спільно вирішують свої економічні проблеми, знаходять взаємні інтереси економічного поділу праці, комбінацію ресурсів, використання транспортної інфраструктури з метою розвитку регіону по обидва боки кордону.

З урахуванням динамічного розвитку геополітичної ситуації та розширення ЄС особливе значення для збалансованого і гармонічного розвитку континенту набуває реалізація регіональної політики, імперативом якої є реалізація концепції «Європа регіонів», в якій регіон розглядається як найважливіший резерв внутрішньої єдності європейської інтеграції. Регіональна політика є інтегрованою частиною єдиної економічної політики ЄС. Це зумовлює і забезпечує комплексне вирішення проблеми подолання асиметричного розвитку регіонів. Якісно новий підхід до розгляду процесів, які відбуваються всередині ЄС, дає можливість говорити про нову якість регіональної політики. Фактично політика згуртування (cohesion policy) означає переплетення і узгодження регіональної та соціальної політик, що забезпечує більш високу ефективність їх реалізації. Європейський регіоналізм (European of Regions) означає заміну системи «держава – народи» на нові перспективи молодих і життєздатних регіонів. Об'єктом транскордонного регіоналізму виступає транскордонний регіон, який розглядається як носій конкурентних переваг і як елемент конкурентоспроможності, який має власну ідентичність, а також власні політичні, економічні та соціальні інститути, наділений правом самостійного визначення своїх потреб і економічних інтересів.

У зниженні рівня глобальної нестабільності особлива роль належить розвитку інноваційної моделі транскордонного регіоналізму, яка передбачає концепцію ресурсів прикордонних територій у структурі наукового, технологічного, виробничого потенціалів; впровадження програмно-цільового підходу до інноваційної діяльності підприємств, інтегрованих в транскордонний кластер; формування різних організаційних форм інноваційного розвитку прикордонних територій та активізацію участі малого бізнесу в інноваційному співробітництві.

Транскордонне співробітництво особливо посилюється в епоху глобалізації, коли інтенсифікуються транскордонні матеріальні, фінансові та людські потоки; знижується бар'єрна функція державних кордонів, що супроводжується формуванням мереж неформальної та формальної взаємодії між акторами сусідніх прикордонних регіонів. Горизонтальні мережі зв'язку формують основу для утворення нових просторових форм інтеграції (єврорегіонів, трикутників зростання, коридорів розвитку, локальних форм транскордонної взаємодії – транскордонних кластерів, промислових дистриктів). Тим самим з'являється можливість підвищити ефективність використання ресурсів як за рахунок узгодження напрямків розвитку окремих регіонів, так і за допомогою вироблення спільної стратегії дій.

Транскордонна кооперація стала грати важливу роль в сучасній міжнародній економіці, яка характеризується активізацією інтеграційних процесів. Будучи пріоритетним вектором європейської регіональної політики, транскордонна кооперація стає інструментом розвитку прикордонних територій

та чинником євроінтеграційних прагнень України. Подальше просування України шляхом інтеграції до ЄС неможливо без збільшення ролі регіонів.

За сучасних умов розширення процесів глобалізації зростає роль транскордонного співробітництва (ТС) регіонів і відкриваються нові можливості для активізації господарської діяльності на периферійних територіях і підвищення їх конкурентоспроможності. У кінці минулого століття регіональна політика ЄС перейшла до нової парадигми – від застосування механізмів ліквідації диспропорцій регіонального розвитку шляхом міжрегіонального перерозподілу ресурсів до мобілізації природно-ресурсного потенціалу територій і застосування принципу субсидіарності. Цей підхід був використаний суміжними прикордонними регіонами Європи, які налагодили взаємні контакти між державними регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, суб'єктами господарювання територій, об'єднуючи зусилля для вирішення спільних проблем від співробітництва за окремими транскордонними угодами до співробітництва в рамках євро регіонів. Німеччина, Польща, Чехія та інші країни створили євро регіони по всьому периметру своїх кордонів, що обумовлено, зокрема, поглибленням інтеграційних процесів і вдосконалення механізмів фінансування регіонального розвитку в ЄС. Основні пріоритетні напрямки фінансової підтримки ЄС базувалися на загальних підставах просторового облаштування європейського континенту, прийнятих Радою Європи, і передбачали підвищення скоординованості та узгодження розвитку суміжних прикордонних територій сусідніх країн шляхом розробки концепцій спільного розвитку прикордонних регіонів. Таким чином, з метою виявлення загальних проблем і пошуку ефективних шляхів їх вирішення виникла необхідність системного дослідження транскордонного регіону як бази розвитку транскордонного співробітництва, що вимагає належного теоретико-методологічного обґрунтування.

У даний час у вітчизняній науці реалізуються тільки перші спроби системних досліджень проблем транскордонних регіонів та транскордонного співробітництва; на початковому етапі формування перебувають система підтримки ТС, регіональна політика в цій сфері. Порівняння вітчизняного досвіду розвитку ТС з досягненнями країн ЄС, Центральної та Східної Європи, Балтії та СНД, з одного боку, і необхідність врахування рекомендацій Ради Європи щодо специфіки прикордоння в регіональній політиці; пріоритетів у фінансовій підтримці міжнародних фінансових установ; розширення регіональної політики ЄС на західні прикордонні області України – з другого, стали передумовами розробки теоретико-методичних основ транскордонного співробітництва. Це, у свою чергу, лягло в основу вироблення підходів до формування регіональної політики розвитку транскордонного співробітництва в Україні. З цієї точки зору, дослідження теоретико-методологічних проблем транскордонного співробітництва та формування регіональної політики його розвитку є актуальним і має велике значення для реалізації інтеграційної стратегії України та підвищення якості життя населення прикордонних регіонів.

Формою розвитку транскордонних ринків є контакти їх учасників, які реалізуючи довгострокові плани та проекти, також можуть укладати транскордонні угоди, а за необхідності для реалізації спільних стратегій соціально-економічного та екологічного розвитку транскордонного регіону створювати координаційні структури:

- євро регіони;
- європейські угруповання територіального співробітництва;
- транскордонні промислові зони;
- технопарки;
- транскордонні кластери;
- транскордонні інноваційні проекти;
- транскордонні транспортні та логістичні центри.

Всі ці форми передбачають інтеграцію певних ресурсів шляхом встановлення договірних відносин, в результаті яких будуть реалізуватися ті чи інші транакції.

Транскордонний ринок, як і транскордонний регіон, розглядається як єдине, ціле, поліструктурне формування. Основна його специфіка полягає в наявності кордону і необхідності координації діяльності окремих прикордонних територій, яка реалізується за допомогою транскордонного співробітництва в різних організаційних формах. Інститути транскордонного ринку поєднують систему формалізованих правил і неформалізованих відносин учасників між собою та із зовнішнім оточенням. Виникаючий в результаті взаємодії суб'єктів транскордонного ринку синергетичний ефект пояснюється економією на витратах, специфікації прав власності, зниженні трансакційних витрат.

Розвиток транскордонного співробітництва, формування кордонних ринків, розширення транскордонної торгівлі вимагає такого:

- поступового переходу від збутово-торговельних до виробничо-інвестиційних зовнішньоекономічних зв'язків на основі розвитку міжнародного кооперування й залучення прямих іноземних інвестицій;
- створення сприятливих умов для розвитку малого бізнесу (податкова, кредитна, митна політика);
- формування транскордонних торговельно-промислових організацій;
- пріоритетного розвитку інфраструктури транспорту, зв'язку, сфери послуг, торгівлі, складських мереж;

- прискорення створення повноважень зони вільної торгівлі між Україною та ЄС;
- визначення депресивних територій в транскордонних регіонах та державної їх підтримки;
- інтеграції прикордонних областей України до європейських регіональних структур.

3. Єврорегіони як форма транскордонного співробітництва

В Європі надається велике значення транскордонному співробітництву в рамках єврорегіонів, яке розглядається як стабілізуючий фактор у відносинах між країнами. В основі функціонування регіонів знаходяться такі принципи: самоврядування, транскордонної кооперації, рівних повноважень сторін, дотримання внутрішнього законодавства. Єврорегіон розглядається як географічно обмежена частина прикордонної території, яка формується в декількох територіально-адміністративних одиниць по обидва боки кордону, що утворюється на основі взаємних інтересів в області економіки, охорони природи, розвитку культури і спорту. Виникаючі проблеми вирішуються за взаємною участю всіх сторін, що входять до єврорегіону.

Єврорегіон як форма транснаціонального співробітництва, тобто співробітництва між двома або більшою кількістю адміністративних одиниць, розташованих в різних європейських державах, є визначенням, використовуваним Радою Європи. Цей термін не слід плутати з поняттям «регіони в Європі» або «вимір зовнішньої політики», що діють в рамках ЄС. Єврорегіон не є наднаціональною або наддержавною структурою, а є формою, яка сприяє міжрегіональному співробітництву між його членами. Рішення органів єврорегіону не мають сили юридичних документів або норм і стосуються тільки партнерських відносин між членами єврорегіону. Рішення органів єврорегіону є рекомендаціями і вступають в силу після їх затвердження, реєстрації владою зацікавлених сторін.

Перший єврорегіон був створений сімдесят років тому – ще 1948 р. Він називався Middengebied Euroregion, або Бенілюкс (Benelux). Хоча існує інша точка зору, згідно з якою перший в історії єврорегіон називався Regio Басілієнсіс і був створений між французькими та німецькими адміністративними одиницями у 1963 р. З часом кількість єврорегіонів стрімко збільшувалася, так як подібна форма транснаціонального співробітництва виявилася досить ефективною з точки зору забезпечення спільних інтересів залучених до нього учасників і прикордонного населення, а також зручною з точки зору управління, здійснюваного на місцевому та регіональному рівнях.

У даний час єврорегіонам надають великої ваги в створенні сприятливих умов для співробітництва з країнами Центральної та Східної Європи (ЦСЄ). Єврорегіон – це можливість для прикордонних територій виявити, показати, реалізувати та підсилити за рахунок іншої сторони свої переваги, а також це шлях до гнучких правових норм.

Під єврорегіоном розуміють загальну угоду про партнерство, спільноту з правами юридичної особи, співтовариство за інтересами, громадську організацію та ін. Якщо в Західній Європі єврорегіони мають консолідований бюджет і отримують додаткове фінансування від ЄС, то в країнах ЦСЄ вони зазнають великих труднощів при формуванні загальних бюджетів. Згідно з глосарієм термінів ЄС єврорегіон – це форма співробітництва прикордонних територій сусідніх держав.

Таким чином, єврорегіон – це одна з форм міжнародного транскордонного співробітництва європейських країн в області економіки, культури, освіти, транспорту, екології та ін., створювана на основі принципів субсидіарності. Різноманіття у визначенні єврорегіону відображає спроби багатьох авторів визначити це поняття з точки зору проблематики досліджень, в яких вони спеціалізуються.

Але головним є те, що жодне з визначень не може вважатися універсальним, тобто таким, що мстить вичерпний і загальноприйнятий перелік ознак цього явища.

Ідентифікуємо головні риси, що характеризують феномен єврорегіону:

- 1) географічна: єврорегіон – це територія, яка має конкретне географічне положення;
- 2) політична: частини цієї території знаходяться під юрисдикцією суверенних держав, що мають спільний кордон;
- 3) адміністративна: у цьому сенсі єврорегіон складається з прикордонних адміністративно-територіальних утворень держав, що мають спільний кордон;
- 4) функціональна: єврорегіон є формою транскордонного співробітництва.

Єврорегіони виступають каталізаторами реалізації політики транскордонного регіоналізму. У єврорегіонах створюються сприятливі умови для співробітництва вздовж кордону. Це стосується і проведення спільних досліджень у сфері просторового розвитку, підтримки соціального та економічного розвитку в ЄС; обміну знаннями, технологіями; економічного та екологічного співробітництва; участі в мережі європейських кластерів. Співпрацюючи один з одним, єврорегіони відстоюють:

- регіоналістську філософію, яка підтримує принцип субсидіарності;
- справжнє партнерство регіонів з європейськими органами влади;
- вплив сенергетики, викликаної транскордонним співробітництвом;
- поняття солідарності, що супроводжує близькість і спорідненість;
- роль в таких органах, як Комітет регіонів ЄС, Конгрес місцевих лад Ради Європи.

Єврорегіони сприяють реалізації транскордонного регіоналізму через таке:

- 1) просторове планування транскордонних центрів, створення полюсів зростання;

2) організація транскордонних ринків зайнятості;
3) формування, розвиток і модернізація прикордонної інфраструктури, необхідне організаційне та технічне забезпечення функціонуючих прикордонних пропускних пунктів відповідно до стандартів, прийнятих в ЄС;

4) створення сучасної комунікаційної системи та системи зв'язку, які необхідні для стандартизації та докорінної перебудови прикордонної інфраструктури.

У рамках економіки єврорегіонів особлива роль належить формуванню інноваційної моделі транскордонного регіоналізму, яка передбачає таке:

- концентрація ресурсів прикордонних регіонів на проведенні фундаментальних і прикладних досліджень за напрямками, яв яких ці території мають науковий, технологічний, виробничий потенціал;
- введення програмно-цільового підходу до інноваційної транскордонної діяльності та розширення участі малого і середнього бізнесу в інноваційному співробітництві;
- формування різних організаційних форм інноваційного розвитку прикордонних регіонів.

Отже, єврорегіон – це форма транскордонного співробітництва між територіальними общинами або місцевими властями прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яка спрямована на координацію взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності відповідно до національного законодавства і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем в інтересах людей, що населяють його територію по обидва боки державного кордону.

Треба відзначити, що єврорегіони – це відносно молода форма транскордонного співробітництва. Перший Басілієнсіс – був створений у 1963 р. у регіоні Верхнього Рейну і охоплював територію Юраско і Вогезьких гір і гір Шварцвальд. До його складу увійшли землі Баден (Німеччина), департамент Верхній Ельзас (Франція), район Базель (Швейцарія). Досвід єврорегіону Басілієнсіс має цінність не тільки як перший зразок історії єврорегіонів, але й як приклад прямого співробітництва між прикордонними адміністративно-територіальними одиницями держав, що мають різний політичний устрій. Структура управління єврорегіону Басілієнсіс побудована за схемою, що стала класичною і продовжує використовуватися з незначними варіаціями при створенні інших єврорегіонів. У політичному сенсі створення єврорегіону Басілієнсіс можна вважати символом подолання складнощів у відносинах між Німеччиною і Францією, які протягом тривалого історичного періоду заважали вирішити проблему так званих спірних територій.

Єврорегіони сьогодні виступають однією з організаційних форм транскордонних відносин, де в межах своєї компетенції та за згодою центральних державних органів на базі спеціальних розширених повноважень, пов'язаних міжнародним співробітництвом, місцеві органи влади прикордонних областей мають можливість розробляти спільні стратегії розвитку транскордонного регіону, об'єднуючи спільні зусилля для їх реалізації. Саме тому єврорегіони належать до відповідних організацій прикордонного / транскордонного міжрегіонального (міжмуниципального) співробітництва. Зазвичай до їх складу входять території, які належать трьом і більше країнам. Єврорегіони, які створені за участю двох країн, належать до білатеральних організацій.

Особливості діяльності єврорегіонів:

- розвиток і стратегічно орієнтоване співробітництво на тривалий період, а не на одиничні заходи;
- це завжди транскордонний, а не національний прикордонний регіон;
- не є новим адміністративним (управлінським) рівнем;
- є центром поводження всіх транскордонних відносин: громадян, політиків, установ, економіки, соціальних партнерів, носіїв культури тощо;
- узгоджувальний орган як між різними структурами та компетенціями по обидві боки кордону, так і в психологічних відносинах;
- партнерське співробітництво як вертикальне (європейський, державний, регіональний, локальний рівень) по обидва боки кордону, так і горизонтальне уздовж кордону;
- застосування транскордонних рішень національними структурами по обидва боки кордону і відповідно до чинних у них систем управління / методів (унікнення конфліктів різних структур і компетенцій);
- транскордонна участь політиків і громадян, установ та соціальних партнерів в програмах, проєктах і процесах прийняття рішень;
- власна ініціатива і використання власних коштів як передумови для допомоги та підтримки третіх сторін.

Основні принципи формування єврорегіонів:

- добровільність участі в єврорегіоні (що забезпечується можливістю виходу зі структури);
- рівні права партнерів, консенсус у прийнятті остаточних рішень;
- паритетне представництво участі у фінансуванні.

Створення єврорегіонів визначається сукупністю факторів, серед яких можна виділити такі групи:

- історичні – спільне історичне минуле, яке часто супроводжується географічною схожістю, що приводить до функціональної та структурної подібності;

- політичні – транскордонне співробітництво є важливим елементом процесу європейської політичної інтеграції;
- економічні – необхідність економічної активізації периферійних прикордонних регіонів, можливість користуватися програмами допомоги ЄС, пошук компліментарних економічних структур;
- соціологічні – громадське співробітництво, мета якого полягає в налагодженні міжособистих відносин з повагою до культурних відмінностей прикордонних територій.

Єврорегіон є формою транскордонного регіону, яка відрізняється високим ступенем інституалізації структур транскордонного співробітництва, формуючи при цьому вищу стадію транскордонної взаємодії. У транскордонному співробітництві домінуючим є функціональний елемент, а в єврорегіональному – структурний.

Створення єврорегіонів стимулює євроінтеграційні процеси між регіонами обох боків кордону, а опосередковано – і між країнами. Їх організаційна структура дозволяє тісніше співпрацювати регіонами різних країн, створюючи умови для комплексного визначення пріоритетних завдань в інтеграції прикордонних регіонів. Виникає питання: чи є створення єврорегіону завершенням існуючого співробітництва між прикордонними регіонами або тільки його початком? Це залежить від економічного розвитку прикордонних територій, що входять до складу єврорегіону. У менш розвинених регіонах основний акцент робиться на співробітництві в сфері інфраструктури, економіки, охорони навколишнього середовища, реалізації транскордонного співробітництва, в більш розвинених пріоритетними є наукові дослідження, культура, туризм або екологічне господарство.

У 90-х рр. концепція єврорегіонів почала поширюватися на країни Центральної та Східної Європи. Особливо активну участь у розвитку єврорегіональних структур приймає Польща. Польські прикордонні території залучені до діяльності 15 єврорегіонів (створених за участю Німеччини, Чехії, Словаччини, України, Угорщини, Румунії, Білорусі, Литви, Росії, Швеції та Данії): на західному кордоні – «Ніса», «Шпрее-Нейсе_Бобер», «Європа Віадрина», «Померанія»; на півдні прикордонні – «Глаценсіс», «Празьяд», «Слезія», «Тешинська Сілезія», «Бескиди», «Добрава», «Татри», «Карпатський»; на східному прикордонні – «Буг», «Німен», «Балтика». Основні напрямки взаємодії цих єврорегіонів зосереджені, головним чином, на обслуговуванні транскордонного транспорту, сприянні прикордонній торгівлі та розвитку туризму. Досвід регіонального розвитку більшості країн ЦСЕ доводить доцільність і ефективність створення такого механізму координації міжрегіонального та транскордонного співробітництва, який би базувався на єдиній інституційній основі і метою якого було б застосування комплексного підходу до питань територіального (просторового) розвитку з використанням всього набору інструментів регіональної політики.

4. Організаційно-економічний механізм активізації програм транскордонного співробітництва

Як довгостроковий результат активізації транскордонного співробітництва в рамках єврорегіонів розглядається підвищення ефективності використання потенціалу периферійних і депресивних територій з метою створення стимулів для їх соціально-економічного розвитку, активного включення в міжнародні економічні відносини, підвищення їх інвестиційної та соціальної привабливості.

Прикордонні регіони – це території, на яких проживають спільноти людей, пов'язаних різнобічними стосунками, але розділених кордонами. Основний принцип міжнародного транскордонного співробітництва пов'язаний зі створенням в прикордонних зонах зв'язків і договірних відносин, що сприяють вирішенню загальних проблем. Освіта єврорегіонів відбувається шляхом укладання угод про співробітництво між органами місцевої влади прикордонних територій. Ці угоди є основою формування об'єднаних адміністративно-територіальних одиниць муніципального і регіонального рівнів, зацікавлених у спільній реалізації різнопланових проектів у рамках даної сукупності прикордонних регіонів. Україна має значний потенціал транскордонного (прикордонного та міжрегіонального) співробітництва, розвитку транскордонних кластерів як інноваційних інструментів у реалізації регіональної інноваційної політики.

Під транскордонним співробітництвом розуміють спільні дії двох або більше прикордонних областей сусідніх країн, які спрямовані на добросусідські відносини. Це означає максимально позитивне ставлення один до одного: підписання певних угод для полегшення переміщення через кордон людей, товарів, послуг, капіталу, рішення спільними зусиллями проблем будь-якого характеру. Для цього органи обласної влади України та суміжної держави підписують відповідну угоду, створюючи єврорегіон з його керуючими органами, тобто єврорегіон – це організаційна форма співробітництва між прикордонними регіонами двох або більше країн. Головною умовою його створення є зацікавленість відповідних органів влади / суспільства і наявність спільного кордону. Підписавши таку угоду, регіони намагаються вирішувати спільні проблеми, серед них традиційними є такі:

- 1) розвиток всебічних дружніх і партнерських відносин між регіонами в економічній, соціальній, науковій, культурній та інших сферах;
- 2) узгодження позицій, сприяння реалізації та виробленню спільних кроків щодо вирішення економічних, соціальних, наукових, культурних та інших проблем, які викликають інтерес у обох сторін;
- 3) взаємодія з припинення або вирішення екологічних проблем;

- 4) створення інформаційної бази даних в усіх напрямках і аспектах спільної діяльності;
- 5) поступова допомога просуванню соціальних і благодійних проєктів і програм, спрямованих на поліпшення якості життя населення регіонів;
- 6) вивчення ринку праці з метою розробки спільних заходів для забезпечення соціальної зайнятості населення, підвищення кваліфікації та підготовки кадрів;
- 7) розробка і координування заходів для підтримки етнічної, культурної та мовної самобутності общин, розвитку і взаємозбагачення культур народів у рамках, встановлених законодавством;
- 8) поступовий перехід від торговельних до виробничо-інформаційних зовнішньоекономічних зв'язків на основі розвитку міжнародної кооперації та залучення прямих іноземних інвестицій;
- 9) створення сприятливих умов для розвитку малого бізнесу;
- 10) формування транскордонних торговельних організацій;
- 11) розвиток прикордонної інфраструктури та ін.

Вирішення означених проблем має відбуватися завдяки реалізації проєктів транскордонного співробітництва, яким надається підтримка з обласних бюджетів областей. Ці проєкти подаються особами / організаціями протягом року на розгляд обласної конкурсної комісії, яка, у свою чергу, подає розглянуті заявки на сесію обласної ради для внесення змін до програми фінансування з обласного бюджету.

Транскордонне співробітництво в Україні може бути реалізовано у таких сферах: економічній, соціальній, науково-технічній, культурно-освітній, екологічній тощо, а також в питаннях взаємодопомоги в надзвичайних ситуаціях.

Якісно новий підхід в розгляді процесів, які відбуваються всередині ЄС, дає можливість говорити про нову якість регіональної політики. Фактично політика згуртування (cohesion policy) означає переплетення і узгодження регіональної та соціальної політик, що забезпечує більш високу ефективність їх реалізації. Особливу увагу слід приділити формуванню інноваційної моделі транскордонної кооперації. Яка передбачає таке:

- концентрацію ресурсів прикордонних регіонів на проведенні фундаментальних і прикладних досліджень, спрямованих на розвиток їх наукового, технологічного та виробничого потенціалу;
- використання програмно-цільового підходу до реалізації інноваційних проєктів розвитку єврорегіонів;
- розширення участі малого і середнього бізнесу в інноваційному співробітництві;
- створення спільних венчурних підприємств;
- формування нових організаційних форм інноваційного розвитку прикордонних регіонів.

Одним з основних результатів міжнародного співробітництва в сфері місцевої та регіональної демократії стала підготовка європейської стратегії інновацій та сприятливого управління на місцевому та регіональному рівнях щодо розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва між територіальними об'єднаннями та владою. Країни – члени Ради Європи, в їх числі й Україна, зобов'язані здійснювати даний вид діяльності відповідно до поставлених завдань. Ці завдання такі:

- усунення існуючих правових та адміністративних перешкод на шляху до розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва;
- знаходження шляхів і засобів надання територіальним общинам та органам, з якими вони здійснюють транскордонне співробітництво, можливостей для розвитку цього співробітництва;
- розробка чітких і дієвих правових та інституційних рамок для розвитку транскордонного співробітництва між територіальними общинами або властями.

На континенті вже створено близько 140 єврорегіонів, які є піонерами у транскордонному співробітництві. Цілі та завдання діяльності єврорегіонів визначаються статутами транскордонних об'єднань. Основні напрямки співробітництва єврорегіонів задекларовані в документах про їх створення та передбачають співробітництво в економічній, соціальній, адміністративній, культурно-освітній, інфраструктурній, екологічній, інформаційній сферах та ін.

На території України на сьогодні в різному ступені в різний час діяли сім єврорегіонів: «Буг» (Україна, Польща, Білорусь), «Карпатський єврорегіон» (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія), «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь), «Ярославна» (Україна, Росія) і «Слобожанщина (Україна, Росія).

В Україні 19 регіонів є прикордонними, що становить близько 77% всієї території держави. У 2008 р. у м. Варна (Болгарія) були підписані статутні документи нового Чорноморського єврорегіону, ідея створення якого належить Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи.

Головним завданням міжнародно-регіонального співробітництва України є формування сучасної моделі відкритої економіки з акцентом на виробництво продукції з високою часткою в ціні доданої вартості, налагоджені з сусідніми країнами науково-технологічного співробітництва, перш за все завдяки встановленню з ними широких виробничо-коопераційних зв'язків.

Слід уважно проаналізувати сучасну вітчизняну законодавчу базу щодо транскордонного співробітництва, хоча б її основних документів. У Законі України «Про засади державної регіональної політики (2015 р.) її метою проголошується: «створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя

населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання» (ст. 2). Але ні слова про роль розвитку транскордонного співробітництва, в чому, безумовно, бачиться можливість виходу з кризи. І тільки в Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. (2014 р.), однією з потреб якої проголошується доцільність «підготовки нового стратегічного документа, розробленого відповідно до європейських стандартів, на період, що синхронізується з плановими та бюджетними циклами ЄС, з урахуванням впливу таких світових тенденцій просторового розвитку, яких не уникнути Україні...», визначено інструмент реалізації цієї стратегії: «державні програми розвитку транскордонного співробітництва, які передбачають консолідацію зусиль, спрямованих на сприяння розвитку євро регіонів, ліквідацію інфраструктури та адміністративних бар'єрів для активізації співробітництва прикордонних територій, впровадження спільної діяльності у сфері малого та середнього бізнесу, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, розбудову їх виробничої та соціальної інфраструктури».

З метою розвитку транскордонного співробітництва України з країнами ЄС необхідно впровадити такі заходи: удосконалити нормативно-правову базу України в сфері міжрегіонального та транскордонного співробітництва (особливо це стосується Закону України «Про транскордонне співробітництво» та Державної стратегії регіонального розвитку); створити єдиний координаційно-контролюючий орган з транскордонного співробітництва (відповідні функції можуть бути покладені на Мінрегіонбуд); розробити та реалізувати комплексну концепцію з питань міжрегіонального розвитку та транскордонного співробітництва між Україною та ЄС; впровадити систему податкових та митних пільг для суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва, які залучені до реалізації програм (проектів) транскордонного співробітництва.

5. Одеський регіон і Дунайська стратегія

За умов зовнішньої агресії, політичної та економічної кризи необхідна змістовна розмова про проблеми кожного конкретного українського регіону. Для Одеського регіону в контексті розглянутої теми актуальними є проблеми розвитку морегосподарського комплексу, дунайського судноплавства, дунайських портів та Придунайського регіону України в цілому. У досить короткій Програмі КМ України (2016 р.) щодо даного питання наголошено на необхідності ефективного використання портової інфраструктури, залучення інвестицій для розвитку стратегічних об'єктів з метою забезпечення їх конкурентоспроможності та збільшення обсягів перевалки товарів, розвиток річкового транспорту (р. ХІІІ). Проте обґрунтованої транспортної політики до сих пір немає, вважаємо, що країні, яка має такий транзитний потенціал і вибрала стратегічний напрямок інтеграції до європейського простору, загрожує в окремому випадку втрату позиції на Дунаї.

Втрати морської галузі в результаті втрати Криму не критичні. Питома вага п'яти кримських морських портів у 2013 р. становила лише 7,65% від загального вантажообігу портів України, а в попередні роки їх частка коливалася в межах 10-11%. Порти материкової України у 2014 р. змогли компенсувати втрати, наростити обсяги вантажообігу, у т. ч. і за рахунок вантажопотоків, які раніше йшли через півострів. Набагато важливіше значення кримських портів з позиції логістики вантажопотоків. Останнім часом в Європі отримали поштовх прибережні перевезення. Порти півострова могли б грати не останню роль у розвитку цих перевезень у Чорному морі.

Приморська зона характеризується ступенем господарювання, її ширина розглядається залежно від геостратегії та функціонального типу використання територій, безпосередньо пов'язаної з морем, наприклад від 3 до 200 км.

Очевидно, що сьогодні до порядку денного варто включити питання про розвиток транзитного потенціалу України. Це питання тим більш актуальне в світлі підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, в якому міститься ряд положень, що стосуються роботи морегосподарського комплексу. Наприклад, розділом 7 глави 6 угоди визначаються принципи лібералізації сектора транспортних послуг. Так, в області міжнародних морських перевезень встановлюється режим найбільшого сприяння суднам, які ходять під прапорами України або країн – членів ЄС або знаходяться в управлінні провайдера послуг, зареєстрованого в даних державах. Це, зокрема, поширюється на такі сфери, як доступ до портів, використання інфраструктури і портових послуг, послуг з обробки морських вантажів, складських послуг.

Сьогодні проблема в тому, що судів під прапором України залишилося не так багато. За роки незалежності тоннаж вітчизняного флоту скоротився у 9 разів. І поки о для відновлення флоту і статусу морської держави не було зроблено нічого.

У той час як обсяги світових морських перевезень зростають, в Україні роль морського транспорту катастрофічно падає. Порівняно з 1990 р. обсяги вантажних перевезень морським транспортом у 2013 р. зменшилася у 15,5 рази (з 53253,3 тис т у 1990 р. до 3428,1 тис т у 2013 р.). Питома вага морських перевезень у загальному вантажообігу складає 0,15% (!), а в пасажирських – нікчемні 0,1%.

Зрозуміло, що проблеми морського транспорту з'явилися не сьогодні й вирішити їх за один рік не вдасться. Але якщо ми на ділі, а не на словах прагнемо до інтеграції до ЄС, то нам слід звернути увагу на

загальноєвропейські тенденції, зокрема на те, яку увагу Європа приділяє розвитку водного транспорту як екологічного, безпечного і ефективного. До 2030 р. планується переключити 30% вантажопотоків, здійснюваних на відстань понад 300 км, на залізничний і водний транспорт. ЄС висунув концепцію «морських автомагістралей», яка передбачає комбіновані перевезення автомобільним і водним (поромним) транспортом.

При цьому Україна, маючи дві транскордонні річки, такі як Дніпро і Дунай, за роки незалежності різко скоротила кількість річкових перевезень. З 1990 р. обсяги вантажних перевезень річковим транспортом до 2013 р. зменшилися у 23,1 рази (з 65728 тис т у 1990 р. до 2840,5 тис т у 2013 р.). Питома вага річкових перевезень у загальному обсязі вантажоперевезень становить 0,12%. Обсяги перевезень пасажирів за цей період скоротилися взагалі у 30,2 разу (!) (з 19090,3 тис чол. у 1990 р. до 631,1 тис чол. у 2013 р.).

У жовтні 2013 р. Європейська комісія представила новий підхід до розвитку транспортної інфраструктури в ЄС, головна мета якого – створення транс'європейської транспортної мережі (TEN-T). Основою для цього стануть дев'ять транспортних коридорів: два в напрямку Північ-Південь, три в напрямку Схід-Захід, а також чотири діагональних транспортні коридори. Дев'ять пріоритетних транспортних коридорів отримають фінансування на період з 2014 до 2020 рр. в розмірі 26 млрд євро, яке буде здійснюватися через «Інструмент об'єднання Європи». При цьому необхідно пам'ятати: всі транспортні коридори не закінчуються на кордоні з Україною. Наприклад, коридор Рейн-Дунай закінчується в румунській Тулче, а не в українському Ізмаїлі.

Проблема України в тому, що, маючи всі можливості для інтеграції до європейської транспортної системи (і не тільки), вона ці можливості хронічно не використовує. Навпаки, невиправдано високі тарифи в тих самих портах, велика кількість перевіряючих і контролюючих служб і, як наслідок, високий рівень корупції роблять український морегосподарський комплекс неконкурентоспроможним.

Сьогодні ми знаходимося тільки на початку процесу. Не секрет, що основну частину транзиту, що йде через українські порти, складають вантажі з країн Митного союзу, у першу чергу з РФ. Ще до подій в Криму і на Донбасі РФ проводилася політика, спрямована на те, щоб російські вантажі йшли через російські, а не українські порти. Отже, перед країною в повній мірі постане проблема залучення нових вантажопотоків, які можуть стати заміною російським.

Якщо зараз не зайнятися проблемами флоту, новою привабливою тарифною та транзитною політикою, то Україна залишиться провінційною державою, у якої можуть легко відібрати вихід до моря.

У цьому контексті роль українського судноплавства явно недооцінюється, якщо не сказати просто – ігнорується. Маючи вихід до Дунаю, Україна може нарощувати обсяги мультимодальних перевезень з використанням залізничного, автомобільного і внутрішнього водного транспорту (у першу чергу, за рахунок судноплавства по Дніпру).

Але Дунай має для України не тільки економічне, але й політичне значення. Ще у червні 2011 р. Радою Європейського союзу було затверджено Стратегію ЄС для Дунайського регіону (Дунайська стратегія). До її реалізації були запрошені не тільки розташовані в Дунайському басейні 9 країн – членів ЄС (Австрія, Болгарія, Чехія, Німеччина, Угорщина, Румунія, Словаччина, Словенія і Хорватія), а й потенційні кандидати на вступ до ЄС: Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина, а також дві країни – партнери в рамках «Східного партнерства» – Україна і Молдова. У контексті підписання Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною Дунайська стратегія може стати тим інструментом, який прискорить процес імплементації угоди та дасть можливість продемонструвати, що Україна і ЄС мають спільні інтереси на регіональному рівні, здатні працювати разом і вирішувати спільні проблеми сталого розвитку Дунайського регіону як невід'ємної складової європейського простору.

Об'єктивним фактором невдач економічної політики держави в Придунав'ї є недостатнє бюджетне фінансування. Протягом 26 років незалежності Придунав'ї залишилося практично без уваги з боку центру. Навіть Комплексна програма розвитку регіону на 2004-2010 рр. була профінансована лише на третину, через що більшість проблем так і залишилося невирішеними. У 2013 р. була підготовлена Концепція нової Програми розвитку Придунав'я на 2014-2017 рр., проте на повноцінну програму вона так і не вийшла.

Зрозуміло, що за нинішніх умов жорстокої економії говорити про які-небудь нові програми не доводиться. А значить, потрібно шукати нові інструменти для виконання наболілих завдань.

Але проблема у тому, що, як вже неодноразово зазначалося, громадянське суспільство в Україні часто бере на себе функції, які, по ідеї, повинна виконувати держава. З реалізацією Дунайської стратегії ЄС відбувається теж саме. Неурядові організації за рахунок залучення міжнародних грантів намагаються запропонувати механізм виконання назрілих завдань. Як приклад можна привести проєкт «Адаптація дельти Дунаю до кліматичних змін».

Не варто забувати, що можливості неурядових організацій обмежені, і вони не можуть вирішити ті проблеми, які знаходяться в компетенції держави. А у випадку з Дунайською стратегією участь держави спочатку була багато в чому формальною і декларативною.

Наприклад, у дунайського судноплавства, у т. ч. і в українській частині Дунаю, є значний резерв. Однак його розвиток стримується внутрішніми факторами. Зокрема, до сих пір, незважаючи на укази

Президента і урядові програми, так і не реалізований стратегічний революційний проєкт будівництва автотраси Одеса – Рені за новим маршрутом, а також не проведено електрифікацію всієї ділянки залізниці Одеса – Ізмаїл.

Є певні позитивні зміни – КМ України схвалив проєкт угоди між Україною і Румунією про відкриття міжнародного пункту пропуску через українсько-румунський державний кордон між населеними пунктами Орловка (Україна) – Ісакча (Румунія). Передбачається, що ця поромна переправа істотно підвищить транзитний потенціал України і придунайського регіону, оскільки до сих пір існує парадоксальна ситуація, коли за наявності спільного кордону з Румунією вздовж Дунаю немає прикордонного переходу між двома країнами.

Крім того, є стримуючі фактори, які вимагають спільних зусиль усіх країн Дунайського басейну. Частка дунайського судноплавства в загальному обсязі перевезень внутрішніми водними шляхами Європи поки становить близько 10 %, що говорить про наявність значних резервів. Однак дунайський судноплавний шлях часто не витримує конкуренції з залізничним і автомобільним транспортом через нерозвиненість інфраструктури. Нерівномірності розвитку її окремих елементів, наявності перекатів і «вузьких місць», що міліють при нестачі дощів.

Поставлені Дунайською стратегією завдання усунення існуючих вузьких місць, забезпечення цілорічного судноплавства і розвитку терміналів в дунайських портах для зв'язку внутрішніх водних шляхів із залізничним і автомобільним транспортом вимагають серйозних фінансових вливань, а значить, і підвищення координації діяльності урядів і парламентів країн Дунайського регіону.

Варто зауважити, що розвиток транспорту становить лише один з ключових напрямків Дунайської стратегії, яка являє собою комплексний документ, що охоплює сфери енергетики, туризму, науки та освіти.

Наприклад, до числа територій, які можуть сьогодні частково компенсувати втрату кримських туристичних об'єктів, варто віднести прибережну зону півдня Одеської області – Білгород-Дністровський, Кілійський і Татарбунарський райони, потенціал яких сьогодні використовується де на 50, а де і на 10%. Причина проста: відсутність елементарної інфраструктури – доріг, каналізації, централізованого водопостачання.

Якщо немає державних коштів для фінансування інфраструктурних проєктів, то необхідно шукати можливості для державно-приватного партнерства, залучення міжнародної допомоги та інвестицій. У будь-якому випадку, треба щось робити.

Певна надія з'явилася з початком проведення регулярних конференцій парламентів країн Дунайського регіону. У парламентарів є досить широкі можливості для участі в реалізації Дунайської стратегії – від парламентського контролю за діяльністю виконавчої влади до безпосередніх законодавчих ініціатив. Крім того, депутати можуть стати необхідною сполучною ланкою між експертним співтовариством, що працює в цій сфері, і органами виконавчої влади.

6. Мережеві кластери як інноваційна форма просторового розвитку євро регіонів

Сьогодні йде процес формування концепції нової техніко-економічної парадигми, яка набагато ширша, ніж кластери інновацій або навіть «система технологій». Вона звертається до комбінації взаємодії продукту і процесу, технічних, організаційних і організаторських інновацій, відкриваючи надзвичайно широкий діапазон нових інвестицій і можливостей прибутку. Така зміна парадигми має на увазі унікальну нову комбінацію вирішальних технічних і економічних переваг. Зміни в технологічній системі знаходяться в тісній залежності від змін в інших сферах людської діяльності: промислової, соціальної, політичної. Отже, інститути і політика, які мають справу з технологічними інноваціями, повинні бути тісно пов'язані з усією національною інноваційною та виробничою системами. Проблеми відтворення технологічних укладів – це проблема розвитку не тільки технологічної структури економіки, але й адаптації господарюючих суб'єктів, моделей їх поведінки, діючих інститутів та інституційних угод.

Ще в кінці XIX ст. А. Маршалл одним з перших обґрунтував переваги кластерної теорії. Основоположником сучасної концепції кластеризації та її впливу на формування конкурентних переваг є М. Портер. М. Енрайт, його колега, дійшов до висновку про існування регіональних кластерів. Регіональний кластер – це промисловий кластер, в якому фірми – члени знаходяться в географічній близькості один до одного. Або регіональний кластер – це географічна агломерація фірм, що працюють в одній або декількох галузях господарства. Регіональний кластер може включати в себе таке:

- 1) промисловий район малих і середніх підприємств;
- 2) концентрацію високотехнологічних фірм, пов'язаних через розвиток і використання загальних методів виробництва (технологій);
- 3) виробничу систему з колишніми підприємствами ТНК і фірмами, які «відбрунькувалися» від материнських компаній в результаті процесу спін-офф (spin-off).

М. Портер і М. Енрайт виділяють принаймні, три головних причини необхідності стимулювання розвитку кластерних систем:

- збільшення продуктивності праці та ефективність виробництва;

- стимулювання інновацій;
- полегшення комерціалізації знань і виробництва.

Процес розвитку технологічних укладів носить об'єктивний характер і обумовлений складною організацією світової економіки, переплетенням економік різного рівня розвитку, взаємозалежністю і відкритістю економік різних держав. Сьогодні вже необхідно вести мову про аналіз сьомого технологічного укладу. Цей процес з кожним роком тільки зростає, оскільки можливості збільшення додаткової вартості в рамках закритого суспільства для розвинених країн вичерпані, посилюється експансія розвинених країн. Така складна організація світової спільноти викликає появу нових форм об'єктів господарської діяльності в периферійних регіонах, зокрема кластерної форми як різновиду підприємницьких мереж, і мережеві кластерні форми як сучасні організації економічних систем за умов постіндустріального суспільства. З розвитком інтеграційних процесів в економіці, наростання процесу глобалізації, зростання конкуренції, розвитком інформаційно-комунікаційних технологій національні економіки все більше починають носити інтернаціональний характер, все ясніше стає необхідність знаходити нові форми ефективної взаємодії між різними за розміром підприємствами, що дозволяють їм краще адаптуватися до вкрай нестійкого зовнішнього середовища, стати більш конкурентоспроможними. Такою формою взаємодії можуть стати транскордонні мережеві кластери, які одночасно є і новими суб'єктами нової економіки. Їх функціонування нерозривно пов'язане з глобальною мережею Інтернет. Застосування в своїй діяльності нових інформаційних технологій дозволить знизити час на пошук, обробку і зберігання даних, на пошук нових джерел ресурсів і ринків збуту. Мережеві кластери дозволяють досягти цілей набагато швидше і ефективніше, ніж традиційні підприємства, тому є перспективною формою організації взаємодії.

Однією із сучасних концепцій підвищення конкурентоспроможності національної економіки є кластерна концепція, яка заснована на державному стимулюванні створення і розвитку кластерів в євро регіоні. Термін *transboundary cluster* відображає той факт, що за умов глобальної нестабільності компанії конкурують не стільки за продуктивність, скільки з точки зору здатності до інновацій. А саме кластерні об'єднання підприємств адаптивні до сучасних інноваційних процесів (рис. 1).

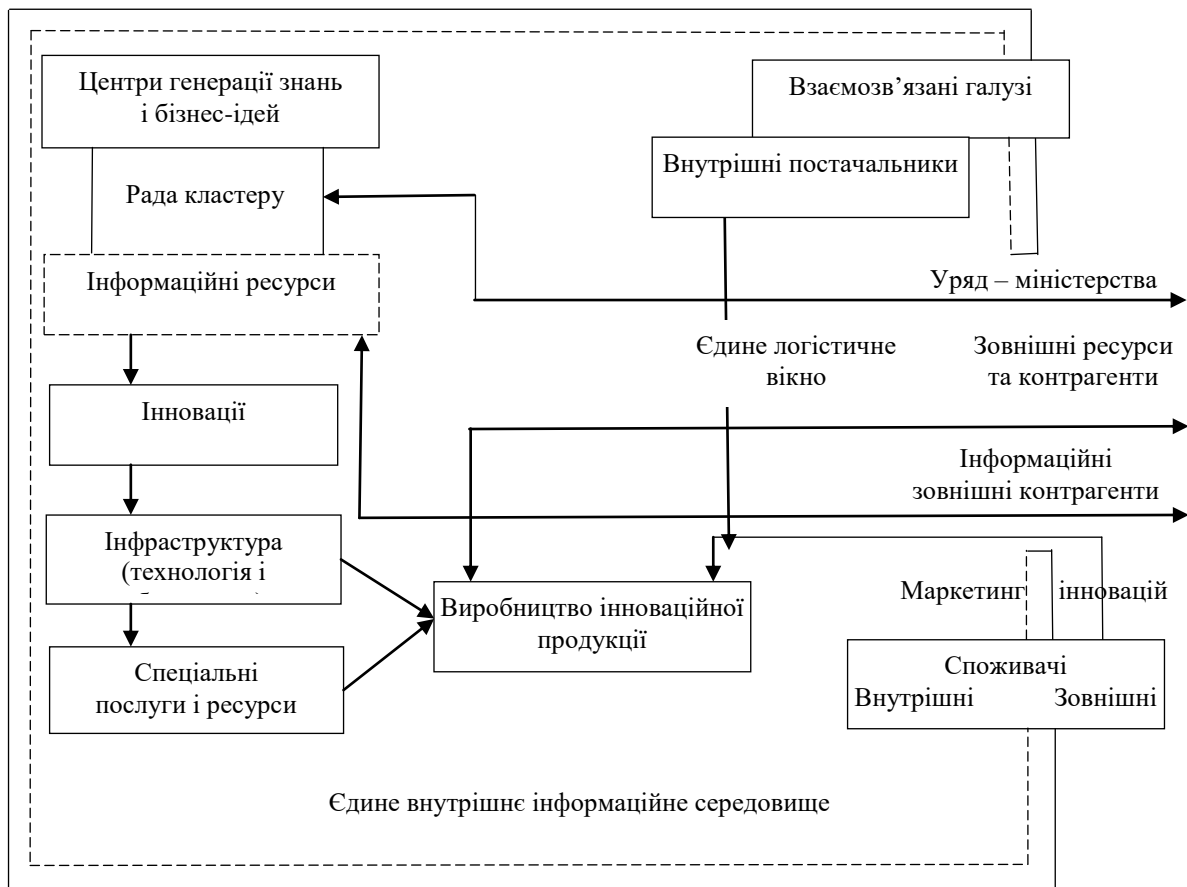

Рисунок 1. Загальна схема інноваційного кластеру

Структурними елементами транскордонного кластеру є 7 блоків:

- 1) виробничий;

- 2) інноваційно-інформаційної інфраструктури, які поєднують венчурні фірми, бізнес-інкубатори, дослідні та випробувальні центри, консалтингові та маркетингові агентства;
- 3) науково-освітній (університети, лабораторії, НДІ);
- 4) торговельно-фінансовий (банки, лізингові компанії, маркетингові послуги, митний термінал);
- 5) транспортно-логістичний;
- 6) інженерної інфраструктури;
- 7) постачальників сировини, матеріалів і обладнання.

Кластери товаровиробників має такі ознаки, які відрізняють його від інших структур:

- локалізація на одній географічній території;
- агломерація підприємств, організацій і місцевих установ, об'єднаних горизонтальними і вертикальними зв'язками;
- виробництво ключового продукту (продукт, що займає найбільшу частку в обсязі виробництва кластеру, за яким визначається назва кластеру);
- компліментарність суб'єктів (тобто доповнюваність і створення виробничого ланцюжка);
- об'єднання підприємств закінченого виробничого циклу (від виробництва сировини до збуту готової продукції);
- присутність відносин конкуренції та кооперації між членами кластеру.

Світовий досвід демонструє роль кластерів в економічному розвитку і підвищенні конкурентоспроможності регіональних і національних економік, що підтверджуються такими факторами:

1. Кластери сприяють активізації інноваційної діяльності, а інновації є важливим фактором підвищення конкурентоспроможності.

2. Кластери сприяють зростанню ВВП / ВРП і податкових надходжень до бюджетів у результаті спільних з членами кластеру інвестицій, у т. ч. залучення іноземних інвестицій.

3. Кластери стимулюють розвиток малого та середнього бізнесу в регіонах за рахунок формування відносин аутсорсингу, коли малі та середні підприємства створюють продукцію, виконують роботи та послуги для ключових суб'єктів кластеру.

4. Зростання експорту в кластері забезпечується внаслідок спільних з суб'єктами кластеру маркетингових програм з дослідження ринків, позиціонування в сегментах ринку.

Як видно з рис. 2, додаткові економічні ефекти, які створюються у рамках кластеру, підсулюють фактори підвищення конкурентоспроможності регіону. Ефект від спільного впровадження інновацій у рамках кластеру сприяє активізації інноваційної діяльності і регіоні, що веде до підвищення продуктивності праці в регіоні.

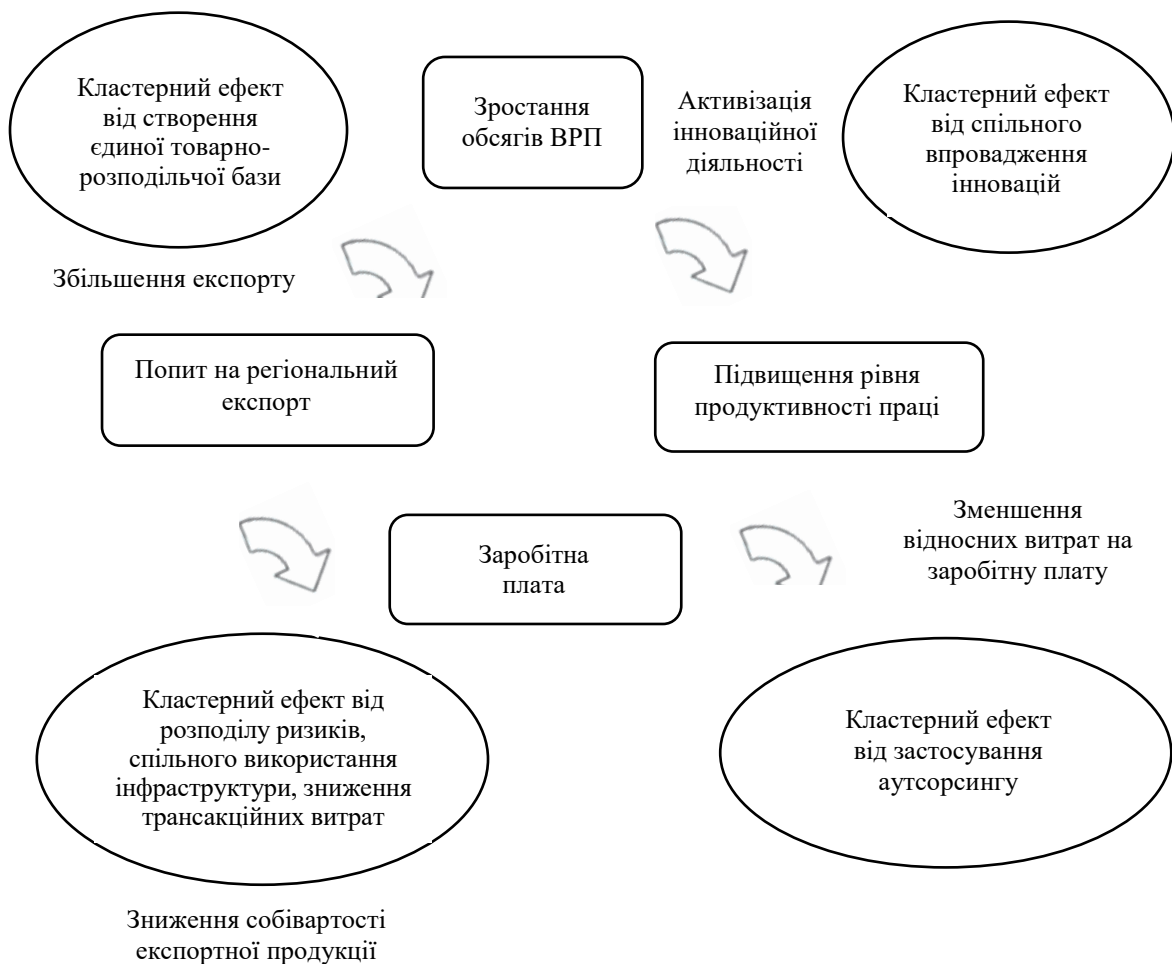

Рисунок 2. Вплив кластерних ефектів на фактори підвищення конкурентоспроможності регіону

Ефект від застосування в кластері аутсорсингу дозволяє скоротити витрати на заробітну плату робітників, задіяних в сферах, не пов'язаних з основною діяльністю підприємства. Ефекти від розподілу ризиків між учасниками кластеру, спільного використання інфраструктури, зниження трансакційних витрат обумовлюють зниження собівартості продукції підприємств, що входять до кластеру, у т. ч. експортної.

Ефективному обслуговуванню підвищеного попиту на регіональний експорт сприяє формування в рамках кластеру єдиної товарно-розподільчої бази за кожним видом вантажопотоку, що, як зазначалося вище, прискорює доставку вантажів.

Транскордонному кластеру як новій формі просторової організації виробництва М. Портер виділяє перевагу в забезпеченні конкурентоспроможності країни. Це пояснюється тим, що кластер дає можливість використовувати позитивні ефекти двох способів координації ринкової системи – внутрішньокорпоративної взаємодії та ринкового механізму – з метою інтенсифікації та підвищення ефективності дифузії нових знань і технологій.

У рамках кластеру інновації (продукти діяльності декількох підприємств або науково-дослідних центрів) поширюються мережею технологічних взаємозв'язків у загальному регіональному економічному просторі. Крім того, диверсифікація джерел нових знань спрощує комбінацію чинників виробництва і активізує інноваційну діяльність.

Таким чином, інноваційний кластер є не випадковою концентрацією різноманітних технологічних ідей, а впорядкованою системою дифузії нових знань і технологій. При цьому важливою передумовою трансформації винаходів в інновації (винаходи, які знайшли практичне застосування) є формування розгалуженої мережі постійних зв'язків між усіма учасниками кластеру – так званих технологічних мереж.

Можна виділити три позитивних ефекти розвитку кластерів: масштаб, широке поширення, синергія.

Ефект масштабу досягається при нарощуванні обсягів виробництва і полягає в зниженні собівартості продукції за рахунок скорочення частки постійних витрат в її структурі.

Ефект поширення відображає зниження питомих витрат підприємства в довгостроковій перспективі внаслідок диверсифікації діяльності та номенклатури продукції та послуг відповідно до специфіки споживчих переваг.

Ефект синергії відображає формування додаткових конкурентних переваг учасників кластеру в результаті їх системної взаємодії. Синергетика – єдина наука про єдину природу нелінійного і відкритого світу, в якому живе людина і де зростає ймовірність звершення малоімовірних подій.

При взаємодії трьох ефектів (масштабу, поширення, синергії) навіть неприбуткові підприємства кластеру можуть подолати нижній поріг рентабельності за рахунок підвищення продуктивності праці та зниження собівартості продукції.

Інтенсивний розвиток ТКС в Україні передбачає прийняття концепції та розробку загальнонаціональної програми розвитку кластерних об'єднань на основі реалізації моделей кластерного розвитку транскордонних регіонів, що складаються з ряду послідовних організаційно-економічних взаємоузгоджених заходів, об'єднаних у системний механізм. Актуальність розробки та реалізації науково обгрунтованої регіональної економічної політики стосовно до прикордонних регіонів і територій України особливо очевидна в контексті процесів міждержавної економічної інтеграції.

Як показує досвід країн, залучених до процесів міждержавної інтеграції, за цих умов кардинально змінюється статус і роль прикордонних регіонів у розвитку національної економіки. Вони втрачають свій периферійний статус і свої «бар'єрні» функції, виступаючи тепер не тільки як своєрідні транзитні коридори для інновацій, товарів і послуг, але і як регіональні полюси інтеграції та взаємодії світового і національного економічних просторів.

Як перспективні напрямки підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів України слід розглядати створення інноваційних транскордонних кластерів та промислових зон, торговельно-логістичних центрів, практик спільної із зарубіжними партнерами реалізації проєктів з формування промислових територіально-галузевих виробничих систем для підвищення конкурентоспроможності підприємств, ефективного місцевого виробництва та залучення інвестиційних і фінансових ресурсів до розвитку інфраструктури регіону, підвищення енергоефективності економіки та поліпшення якості навколишнього природного середовища.

Таким чином, в постіндустріальній економічній системі основним об'єктом господарського управління стають індустріальні підприємницькі мережі, які під впливом процесів глобалізації та інтернаціоналізації приймають форму мережевих кластерів.

Мережеві кластери є агентами технологічних змін, оскільки об'єднують організації з проведення науково-дослідних робіт, а також їх комерціалізацію і впровадження у виробництва в рамках одного кластеру. Встановлено взаємозв'язок між ефектами кластеризації та фактори кумулятивного зростання валового регіонального продукту, який є індикатором підвищення конкурентоспроможності регіону.

Запропонований у даному дослідженні методичний підхід дозволяє комплексно оцінювати ефективність функціонування кластерів в регіоні на основі ефектів, що створюються в рамках кластеру. Крім того, даний методичний підхід є універсальним, може бути застосований до будь-якого регіону і кластеру, враховує додатковий синергетичний ефект, який досягається в кластері; досить простим у застосуванні; зменшує час а проведення аналізу ефективності кластерів, що особливо актуально в мінливому зовнішньому середовищі.

У результаті використання кластерних технологій прискорюється створення внутрішніх і зовнішніх конкурентних переваг економічних суб'єктів, посилюється підтримка конкурентного середовища, що позитивно впливає на підвищення конкурентоспроможності національної економіки за умов інтеграційних процесів. Підтримка кластерних ініціатив є дієвим інструментом стимулювання економічного розвитку депресивних прикордонних регіонів, а також забезпечує прискорення інноваційного зростання як у високотехнологічних, так і традиційних секторах економічної діяльності. Депресивний регіон – територіальна община, чий внесок до державного бюджету нижчий, ніж отримані дотації.

Позитивними ефектами формування транскордонних кластерів є розвиток кооперації та встановлення партнерських відносин між підприємствами, що, у свою чергу, активізує генерування інновацій, сприяє зниженню транзакційних витрат і, відповідно, створює додаткові конкурентні переваги для євро регіонів.

Таким чином, слід звернути увагу на підвищення економічної ефективності діяльності транскордонних об'єднань, зокрема євро регіонів, у напрямку використання кластерних ініціатив як успішних координуючих структур. На нашу думку, доцільним є використання європейського досвіду і підвищенні конкурентоспроможності прикордонних регіонів України за рахунок прикордонних кластерів. Це дозволить зміцнити інституційну спроможність євро регіонів, допоможе організувати навчання і підготовку висококваліфікованих кадрів у сфері транскордонного співробітництва і в кінцевому підсумку дасть можливість отримати мережеві та синергетичні ефекти в економічній сфері за участю прикордонних регіонів України:

1. Учасники транскордонного кластеру отримують значні вигоди в плані скорочення витрат за рахунок синергетичного ефекту, що підвищує ефективність їх діяльності та підсилює конкурентні позиції продукції на світовому ринку. Але головне – це адаптивність до інновацій і підвищення конкурентоспроможності економіки прикордонних регіонів.

2. Формування транскордонних кластерів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності євро регіону «Нижній Дунай» за рахунок розвитку підприємництва та забезпечення зайнятості; організації нових бізнесів у рамках кластерів, а також завдяки реалізації співробітництва в сфері науки та освіти. Міжнародні кластери забезпечать зростання експорту в наших країнах за допомогою реалізації спільних програм маркетингу і збуту інноваційних продуктів в третіх країнах; активізують інноваційно-інвестиційну діяльність в результаті спільних інвестиційних проектів кластерів в рамках державно-приватного партнерства, залучення іноземних інвестицій; активізують ділову активність в Придунав'ї за допомогою реалізації програм транскордонного співробітництва кластерів.

3. Участь в євро регіонах дозволяє більш оперативно вирішувати прикордонні проблеми на місцевому рівні, створювати гнучкі господарські структури. Використання кластерної моделі в транскордонному співробітництві дозволяє підвищити конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість транскордонних регіонів, які, як правило, територіально віддалені від центрів ділової активності та характеризуються значним ступенем депресивності.

4. Транскордонний кластер об'єднує в єдиний інтегрований виробничий комплекс підприємств декількох держав навколо підприємства-інноватора, яке генерує сучасні технології, нові знання, інформацію, капітал, інфраструктуру. Формування кластеру забезпечує впровадження венчурних проектів на основі прогнозування попиту на інноваційні продукти, трансфер нових технологій, реалізація яких підвищує рівень економічної безпеки, дає соціальний ефект.

У рамках кластеру створюється додатковий економічний ефект, посилюються конкурентні переваги регіону. Підприємства, які входять до кластеру, отримують додатковий синергетичний ефект за рахунок спільного використання ресурсів (стратегія технологій і витрат), ринкової інфраструктури (спільний збут) і сфер діяльності (синергія планування і управління).

Значення стратегії синергії полягає в тому, що вона допомагає отримати більш високу рентабельність виробництва при взаємозв'язку підприємств – учасників кластеру, ніж в ситуації, коли вони управляються окремо. Синергетичний ефект – зростання ефективності діяльності в результаті з'єднання, інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему за рахунок так званого позитивного системного ефекту (ефекту емерджентності), де ефект від взаємодії учасників об'єднання всередині інтегрованої системи перевищує суму ефектів діяльності кожного учасника окремо (автономно)

На наш погляд, необхідно розробити стратегію підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів за участю України на основі формування і розвитку інноваційних кластерних структур. Створення таких полюсів тяжіння ресурсів в прикордонних регіонах України має нейтралізувати загрози та стимулювати економічне зростання за умов глобальної нестабільності. Адже саме конкурентоспроможність сьогодні висувається на перший план серед факторів економічної безпеки держави.

ВИСНОВКИ

Регіональні стратегії прикордонних субрегіонів України у більшості випадків підтверджують, що транскордонне співробітництво – це значущий фактор регіонального розвитку, і пропонують деякі напрямки можливої співпраці. Можна очікувати, що наступним кроком еволюції стратегічного планування в сфері транскордонного співробітництва може бути розвиток окремих документів з питань транскордонного співробітництва, де, за результатами консультацій з партнерами по той бік кордону, будуть представлені конкретні пріоритети, заходи і механізми реалізації. Цей процес повинен бути підтриманий на національному, регіональному та муніципальному рівнях з метою посилення комплексного підходу і синергетичного ефекту.

Європейська інтеграція надає нові можливості для України та її регіонів. Разом з тим інтеграція України до європейського економічного простору вимагає вироблення власної стратегії конкурентоспроможності кожного з транскордонних регіонів, забезпечення формування відповідної громадської ідеології їх конкурентоспроможності. Транскордонне співробітництво занадто повільно адаптується до принципово нових гео економічних умов, що склалися після розширення Євросоюзу і безпосереднього наближення кордонів ЄС до України.

У пост індустріальній економічній системі основним об'єктом господарського управління стають індустріальні підприємницькі мережі, які під впливом процесів глобалізації та інтернаціоналізації приймають форму мережевих кластерів.

Кластерний устрій економіки транскордонного регіону – це забезпечення стійкого розвитку соціально-економічних процесів і підвищення конкурентоспроможності, привабливості регіону для подальших інвестицій. Сталий розвиток євро регіону об'єктивно підвищує його конкурентоспроможність на ринку територій, де кожен регіон пропонує себе як найбільше вигідний об'єкт залучення капіталів, як роботодавець з добре оплачуваною формою зайнятості, як суб'єкт з високим рівнем сервісного обслуговування населення, як власник значного інтелектуального капіталу, як власник висококваліфікованої робочої сили, в якому динамічно розвивається економічна та соціальна система тощо.

Глобалізація ринків, збільшення конкуренції привели до зростаючої популярності нової виробничої інноваційної моделі, в рамках якої всі учасники виробництва прагнуть об'єднатися в кластери. Кластерний розвиток як фактор збільшення регіональної конкурентоспроможності є характерною ознакою сучасної інноваційної економіки. Світова практика показала, що кластеризація транскордонної економіки обумовлює і чинить вирішальний вплив на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності. У цьому полягає новий економічний феномен, який дозволяє протистояти натиску глобальної конкуренції та належним чином відповідати вимогам національного і регіонального розвитку.

Розвиток ефективно функціонуючих кластерів є суттєвим кроком на шляху до розвитку економіки регіонів, підвищення конкурентоспроможності продукції, що випускається на їх території. Тільки за рахунок співробітництва та об'єднання зусиль підприємств, особливо невеликих, виходити на світові ринки з конкурентоспроможною продукцією. На цьому базується вся система конкурентоспроможності країн, регіонів, територій у світовому господарстві.

Роль транскордонного співробітництва багатогранна.

По-перше, роль транскордонного співробітництва в інтеграційних процесах визначається можливістю прискорення процесів вирівнювання життєвого рівня населення прикордонних територій до середньоєвропейського і досягнення вільного руху товарів, людей і капіталів через кордон до повної інтегрованості простору.

По-друге, транскордонне співробітництво сприяє мобілізації місцевих ресурсів та їх ефективному використанню з метою підвищення життєвого рівня населення прикордонних територій.

По-третє, транскордонне співробітництво робить можливим об'єднувати зусилля для вирішення спільних проблем у транскордонному регіоні, у т. ч. для вирішення проблем національної безпеки.

По-четверте, транскордонне співробітництво відіграє важливу роль як «полігон» для випробування і адаптації європейського законодавства, інструментарію підвищення ролі регіонів, імплементації механізмів фінансової підтримки.

Для формування цілісної, ефективної політики розвитку транскордонного співробітництва в Україні необхідно розробити теоретико-методологічні основи співробітництва і обґрунтувати нові форми та механізми його поглиблення в світлі концепції транскордонних мережевих кластерів.

На шляху до вступу України до ЄС необхідно узагальнити досвід європейського транскордонного співробітництва як попереднього і доповнюючого етапу інтеграції і регіональному вимірі.

Сьогодні необхідна розробка і реалізація транскордонної стратегії розвитку євро регіонів з урахуванням європейського досвіду трансрегіонального стратегування, об'єктом якого є сталий соціально-економічний розвиток євро регіональної системи в єдності її людського, природно-ресурсного, виробничого потенціалів на основі мережевих кластерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. *Урядовий кур'єр*, 2021. №45. С. 8–36.
2. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 роки. Затверджено постановою КМ України №08 від 14.04.2021р. *Урядовий кур'єр*, 2021. №82. С. 7–9.
3. Про засади державної регіональної політики: Закон України. *Урядовий кур'єр*, 2015. №44. С. 7–8.
4. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. *Урядовий кур'єр*, 2014. №160. С. 11–16.
5. Беленький П. Ю., Мікула Н. А., Матвеев Є. Е. Конкурентність на транскордонних ринках. Л. : Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 2005. 214 с.
6. Брикова І. В. Конкурентоспроможні кластери як основа формування регіональних інноваційних систем країн світу. Формування ринкової економіки. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи. Ч. 2. Київ: КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, 2011. С. 465–474.
7. Войнаренко М. П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів. *Економіст*. 2008. № 10. С. 27–30.
8. Гальчинський А. С., Геєць В. М., Бабенко С. Г. та ін. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції"; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. Офіц. вид. Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2004. 413 с.
9. Геєць В. М. Суспільство, держава. Економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. НАН України; Ін-т екон. прогнозування НАН України. Київ, 2009. 854 с.
10. Геєць В. М. Кластери і мережеві структури в економіці – тема досить цікава, але на сьогодні ще не до кінця вивчена. *Економіст*. 2008. № 10. С. 10–11.
11. Гринецкий С. Удержит ли Украина свои позиции на Дунае? zn.ua от 16.01.2015 р.
12. Дергачов В.А. Геополитический словарь-справочник. Киев: КТН, 2009. 592 с.
13. Декларація щодо регіоналізму в Європі. Declaration concerning on regionalism in Europe. Strasbourg: Secretarial General Immeubles Europ, 1996. 10 с.
14. Долішній М. І., Беленький П. Ю., Гомольська Н. І. Стратегічні фактори глобальної конкуренції і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіонів. Конкурентоспроможність: проблеми науки і практики : монографія. Харків: ІНЖЕК, 2006. 248 с. С. 9–31.
15. Долішній М. І. Регіональні проблеми розвитку транскордонного співробітництва. *Проблеми співробітництва прикордонних областей України та Польщі: матеріали міжнародн. наук. конф.* Київ – Варшава, 1993. С. 180–187.
16. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку; за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. Київ : Ін-т економіки та прогнозування, Фенікс, 2003. 1008 с.
17. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями "Мадрид, 21 травня 1980 року" (Про приєднання до Конвенції див. Постанову ВР N 3384-XII (3384-12) від 14.07.93). Міжнародний документ. 2006. 35 с.
18. Європейська хартія прикордонних та транскордонних регіонів; у ред. від 01.12.1995р., Щецін, Євро регіон Померанія.
19. Європейська хартія регіонального просторового планування. Торремоліноська Хартія, 1983, Іспанія. Рада Європи. URL: <https://www.kuznetsov-vv/hotbox/ru/d&g/>
20. Захарченко В. И., Осипов В. И. Кластерная форма организации территориально-производственной организации : монография. Ч. 2. О. : «Фаворит», 2010. 236 с.
21. Захарченко В. И., Меркулов М. М., Балахова О. В. Модели і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті : навч. посіб. Л.: Магнолія, 2006, 2012. 352 с.
22. Кисилев А. Н., Куценко Е. С., Карнаух А. П. Определение приоритетных направлений для формирования кластеров малых и средних предприятий. *Отраслевые рынки*. 2011. №1–2. URL: <https://www.google.com.ua>
23. Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / Ткачук А., Толкованов В., Марковський С. Київ : Легальний статус, 2011. 252 с.

24. Маршалл А. Принципы экономической науки. Пер. с англ. Т. 1. М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. 416 с.
25. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія. Л. : ІРД НАН України, 2004. 395 с.
26. Мікула Н., Матвеев Є. Розвиток нових форм транскордонного співробітництва. *Економіст*. 2011. №5. С. 20–23.
27. Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. *Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів*. 2008. Вип. 3(71). НАН України. Ін-т регіон. дослідж. Л., 2008. С. 129–141.
28. Наумов В. А. Экономическая эффективность формирования кластерного образования в нефтегазовом регионе. *Нефтегазовое дело*. 2006. URL: <https://www.ogbus.ru>
29. Портер М. Конкуренция: пер. с англ. М. : Изд. дом «Вильямс», 2002. 496 с.
30. Портер М. Международная конкуренция: пер. с англ. Под ред. В. Д. Щетиника. М. : Междунар. отношения, 1993. 896 с.
31. Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва: кол. авторів за ред. д-ра екон. наук, проф. Н. А. Мікули. НАН України. Ін-т регіон. дослідж. Л., 2010. 150 с.
32. Соколенко С. І. Сучасний економічний розвиток регіону на основі інноваційних промислових кластерів Розвиток територіальної громади на основі кластерної моделі виробництва: матеріали семінару-наради. Сміла, 2009.
33. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: укр. контекст. Київ : Логос, 2002. 645 с.
34. Соколенко С. І. Проблеми і перспективи посилення конкурентоспроможної економіки України на основі кластерів. *Економіст*. 2008. № 10. С. 31–35.
35. Соколенко С. І. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону. *Формування та розвиток регіональних кластерів як один із інструментів підвищення конкурентоспроможності регіону: матеріали круглого столу* (Полтава, 11 липня 2008 р.). С. 133–138.
36. Трансграничное украино-российское сотрудничество: формы, методы, перспективы : монография; под общ. ред. В. И. Дубницкого, В. И. Ляшенко. Донецк : Юго-Восток, 2010. 419 с.
37. Федулова Л. І. Технологічна політика: глобальний контекст та українська практика : монографія. Київ : КНТЕУ, 2014. 844 с.
38. Хасанов Р. Х. Синергетический эффект кластера. *Проблемы современной экономики*. 2009. №3. С. 38–44.
39. Porter M. Ketels C. UK Competitive: Moving to the Next Stage Advantage of Nations. DTI Economics Paper 3. London : Department of Trade and Industry, 2003.